

Historico-geographical and culturo-geographical aspects of the clash of Christian and Islamic civilization in the Middle East

Historickogeografické a kultúrno geografické aspekty stretu kresťanskej a islámskej civilizácie v regióne Blízkeho východu

Anton FOGAŠ

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, anton.fogas@post.sk

Abstract

Contact of the Christian civilization and Islamic civilization spans into the early history. They did not concern only perpetual war confrontation (crusader conquest, ottoman occupation of Europe) as S. P. Huntington suggests, however, these relationships exhibit mutual and busy trade and enrichment in philosophical, cultural and scientific impulses. Establishing the Euro – Mediterranean Partnership (EUROMED) provides a real example of overarching civilization borders. The partnership follows positive fragments in the relationship of both Christian and Islamic regions. One should draw attention to founding of Anna Lindh Euro – Mediterranean Foundation which supports dialogue between the cultures. The found contributes to visibility of the Barcelona process via exchanging intellectual, cultural and public society.

Keywords: Middle East, Christian civilization, Islamic civilization

Kľúčové slová: Blízky východ, kresťanská civilizácia, islámska civilizácia

1. Úvod

Značná časť západnej spoločnosti je od konca 20. storočia ovplyvnená názormi dvoch renomovaných amerických autorov Francisa Fukuyamu a Samuela P. Huntingtona. Americký profesor medzinárodnej politickej ekonómie na Škole postgraduálnych medzinárodných štúdií (SAIS) pri Univerzite Johnsa Hopkinsa vo Washingtone, Francis Fukuyama prezentuje vo svojej knihe Koniec dejín a posledný človek svoju predstavu celosvetového triumfu liberálnej demokracie, koniec dejín a z toho vyplývajúcu víziu univerzálnej civilizácie (Fukuyama 2002). Praktický výstup týmito myšlienkam dal prezident George Bush vo vyhláseniach o „novom svetovom poriadku“ (new world order). Názorným uplatnením spomínaných predstáv mala byť mnohonárodná súčinnosť vojenských síl v Zálive pri likvidácii irackej agresie, ako aj mnohostranné úsilie o dosiahnutie skutočného mieru a prosperity na Blízkom východe.

Inou paradigmou sa prezentoval známy harvardský politológ Samuel P. Huntington, ktorý v roku 1993 uverejnil v časopise Foreign Affairs krátku štúdiu pod názvom Stret civilizácií? Doplnená a knižne vydaná bola v roku 1996 a dočkala sa aj prekladov do viacerých jazykov sveta (Huntington 2001). Štúdia a neskôr kniha vyvolala protichodné, často krát veľmi ostré reakcie v odbornej i laickej verejnosti, ako aj v politických kruhoch. Kniha analyzuje svetovú politiku po skončení studenej vojny, keď hnacími silami už nie sú národné štáty a ideológie, ale civilizácie vymedzené náboženskými, právnymi a kultúrnymi tradíciami. Podľa

autora bude globálna politika formovaná predovšetkým kultúrnymi rozdielmi a v prípade vypuknutia vojen, tieto sa budú týkať celých civilizácií. Huntington vymedzuje v súčasnom svete deväť hlavných civilizácií - západnú, latinskoamerickú, africkú, islámsku, čínsku (konfuciánsku), indickú (hinduistickú), japonskú, budhistickú a slovansko- pravoslávnu. Kultúrnu príbuznosť a rozdielnosť medzi jednotlivými štátmi určujú ich záujmy, nepriateľstvo alebo spojenectvo. Západ, ktorý mal dlhú dobu dominantné postavenie, stráca svoju moc a tá sa presúva postupne k nezápadným spoločnostiam. Globálna politika nadobúda multipolárny a multicivilizačný charakter. Vo svete silnejú tendencie vymaniť sa z dominancie Západu. Ich výsledkom sú rôzne hnutia za poázijčenie Japonska, hinduizáciu Indie, reislámizáciu Blízkeho a Stredného východu (Kropáček 1996). Univerzalistické nároky Západu sú „perspektívou“ stále častejších konfliktov s inými civilizáciami, z ktorých sa autorovi javí najvážnejším konflikt s islámom a Čínou (islámsko - konfuciánske štáty). Budúcnosť Západu vidí v jeho jednote a jedinečnosti (nie univerzalizme) a jeho zjednoteniu sa za účelom obnovy tradícií a obrany hodnôt, čeliac tak výzvam a tlaku nezápadných spoločností.

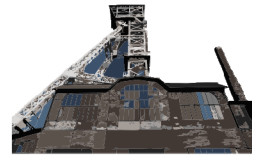
2. Islámska civilizácia

Panislámska geokultúrna civilizačná sféra sa viaže na oblasť, kde je rozšírený islám a prechádza aj štátmi, ktoré sú súčasťou iných civilizácií. Vonkajším svetom je vnímaná ako homogénny celok, ale existujú v nej značné rozdiely medzi sunnitským a šiitským smerom. Tieto rozdiely vidia kresťania vo svetle rozdielov medzi

UNIVERSITAS
OSTRAVIENSIS

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

katolicizmom a protestantizmom v kresťanskej civilizácii a aj z tohto dôvodu rozdelil Huntington kresťanský svet na tri civilizácie, ale islámska civilizácia je podľa neho iba jedna. Islámsky svet bol jednotný len krátko po svojom vzniku (chalifát), neskôr sa rozdelil v mnohých vojnách a územných sporoch a ani dnes ho nemôžeme pokladať za homogénny v zmysle kresťanských civilizácií vo vnútri pankresťanskej civilizačnej sféry. V priebehu vývoja sa vykryštalizovalo päť mocenských centier, ktoré je možné chápať ako jadrá civilizácií – arabskej, turkickej, perzskej, indoárijskej a indomalajskej. Medzi týmito islámskymi civilizáciami sú rozdiely menšie než medzi západokresťanskou a východokresťanskou civilizáciou, ale väčšie než medzi západnými subcivilizáciami európskou, americkou, austrálskou (Baar 2002). Islámske civilizácie nemajú v súčasnosti medzi sebou výraznejšie rozpory. Skôr sú tu snahy o posilňovanie islámskej jednoty, aj keď vývojové špecifiká v tak geograficky rozsiahlom teritóriu, siahajúcom od severnej Afriky až po juhovýchodnú Áziu sú značné, zamerané predovšetkým na geopolitické a ekonomické záujmy predmetných krajín a v širšom kontexte aj celých regiónov. Rozdiely sa ešte znásobujú v jazykovej a etnickej oblasti. Vo vnútri panislámskej sféry je možné vyselektovať niekoľko nestabilných území, ktoré majú v súčasnosti a môžu mať aj v budúcnosti nepriaznivý vplyv na ďalší vývoj v regióne Blízkeho východu. Z piatich vyššie spomínaných islámskych civilizácií zasahujú do regiónu Blízkeho východu dve. Jedná sa o arabskú sunnitskú islámsku civilizáciu a turkickú sunnitskú islámsku civilizáciu.

Jadrom islámskeho sveta je arabská civilizácia. Má niekoľko regionálnych mocenských centier (Egypt, Saudská Arábia, Alžírsko) a ďalšie štáty sa do tejto pozície postupne prepracúvajú (Sýria, Líbya, Maroko). Jednotu arabskej civilizácie narúšajú teritoriálne spory medzi arabskými štátmi navzájom (najmä na Arabskom polostrove) alebo snahy niektorých arabských vodcov anexiou zabráť susedné územia (Irak, Sýria, Maroko). Arabská civilizácia nie je v rámci islámskeho sveta najľudnatejšou, ale s o to väčšou intenzitou preniká do poslednej veľkej oblasti s nevyhranenou civilizačnou štruktúrou, do subsaharskej Afriky. V niektorých štátoch arabskej civilizácie je zakázaná kresťanská činnosť (Saudská Arábia), v niektorých oblastiach boli kresťanské skupiny úplne zdecimované (nestoriánski Asýřčania v Sýrii a Iraku), inde zase ustupujú v dôsledku klesajúceho prirodzeného prírastku (maroniti v Libanone, kopti v Egypte) (Baar 2002).

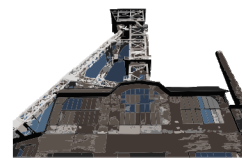
Druhou islámskou civilizáciou je turkická sunnitská islámska civilizácia, ktorá zahŕňa jadrovú oblasť tureckej Osmanskej ríše a sekundárne aj stredoázijské islámske centrá s niekoľkými v minulosti významnými ríšami. Najvýznamnejším centrom turkickej civilizácie je Turecko. Napriek tomu, že turkická civilizácia má

najproblematickejšiu kontaktnú zónu s kresťanskou civilizáciou (najmä Balkán a Kaukaz) a vzájomné vzťahy sú zaťažené konfliktami z minulosti a súčasnosti, vyznačuje sa táto civilizácia vyššou mierou tolerancie voči kresťanom, než ostatné islámske civilizácie. Dôležitým prvkom turkickej civilizácie je postupná snaha o sekularizáciu politického života. Najvýraznejšie sa táto snaha prejavuje v prípade Turecka. Turecko je prototypom islámskej krajiny, ktorá oddelila náboženstvo od štátu a snaží sa čo možno najviac priblížiť kresťanským krajinám. Turecko sa stalo členom NATO a vyvíja enormné aktivity smerujúce k jeho potenciálnemu členstvu v EÚ.

Základom panislámskej geokultúrnej civilizačnej sféry je islám. Islám je po judaizme a kresťanstve tretím veľkým monoteistickým religióznym systémom, ktorý vzišiel zo semitských civilizačných koreňov v historickom regióne nazývanom „Úrodný polmesiac“. Islám vznikol v 7. storočí v jednej z menej rozvinutých oblastí Blízkeho východu, na Arabskom polostrove v prostredí, kde sa stretávalo a súperilo staroarabské pohanstvo so židovstvom a kresťanstvom (Kropáček 2002). Jeho zakladateľom je Prorok Muhammad ibn Abdallah pochádzajúci z rodu Hášimovcov (Banú Hášim), ktorý bol súčasťou kmeňa Qurajšovcov. Muhammad sa narodil vo významnom pútnickom meste Mekke medzi rokmi 570 a 580. V detstve osirel a vyrastal pri starom otcovi a strýkovi. Keď Muhammad dospel, oženil sa s bohatou obchodníčkou z Mekky Chadídžou, s ktorou mal štyri dcéry. V roku 610 dostal v jaskyni na hore Híra neďaleko Mekky prvé zjavenia prostredníctvom anjela Gabriela (Džibríla). Tieto zjavenia dostali neskôr názov Korán- Al Qur'án (prednášanie, recitovanie). Nové zjavené učenie si získavalo priaznivcov medzi príbuznými a priateľmi, ale aj medzi príslušníkmi nižších sociálnych vrstiev. Muhammad sa postupne dostával do rozporov s qurajšovskými obyvateľmi Mekky. V roku 622 odišiel z Mekky do osady Jathrib (Medina). Odchod Proroka z Mekky do Mediny sa arabsky nazýva hidžra a je to začiatok islámskeho letopočtu. V Medine založil ummu - muslimskú obec, ktorá sa stala spojením cirkvi a štátu. Muhammad sa nazýval prorokom (nabí) alebo poslom Božím (Rasúl Alláh). Niekoľko rokov bojoval proti rodnému mestu a v roku 630 slávnostne vstúpil do Mekky a tým definitívne zlomil odpor klanu Qurajšovcov. Verejne zničil všetky uctievané modly a starým symbolom dal nový význam (napr. Ka'ba). Islám sa okrem kultu stal veľmi rýchlo aj právnym kódexom, ktorý obsahoval stále ucelenejšie predstavy o otázkach každodenného života, medziľudských vzťahov, trestného práva a štátoprávneho usporiadania. Dôležitými sa stali aj vzťahy k nemuslimskému okoliu. Stúpenci nového náboženského smeru mali silné politické ambície a islám sa stal akousi „štátnou ideológiou“, ktorá mala komplexne vysvetliť a zastrešiť ďalší rozvoj obce veriacich.

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

Muhammad úspešne rozšíril islámske náboženstvo a zjednotil jednotlivé arabské kmene na Arabskom polostrove. Po Muhammadovej smrti v roku 632 sa stali jeho zástupcami *chalifovia* - Abú Bakr ibn as- Siddíq, Umar ibn al-Chattáb, Usmán ibn Affán a Alí ibn Abí Tálib. V období vlády prvých štyroch chalífov (632-661) sa islám rozšíril z Arabského polostrova do Afganistanu, Perzie, Palestíny, Sýrie, Arménska, Egypta a Líbye. Chalífa Alí sa stal vodcom významnej frakcie *ší'á*, ktorej príslušníci tvrdili, že Muhammad si pred svojou smrťou vybral za chalífu Alího a tým neuznávali prvých troch chalífov. Väčšina muslimov (neskôr nazývaných *sunnitmi*) tieto tvrdenia *šítov* odmietla (Müller, 1997). Sunniti tvoria najväčšiu časť veriacich muslimov (až 89 %). Okrem Koránu uznávajú aj *sunnu* - tradíciu, obsahujúcu vysvetlenia Muhammadových učeníkov. Šiiti prijímajú za posvätnú knihu iba Korán a zavrhnú *sunnu*. Dôležitú úlohu v šiiťizme zohráva inštitúcia *ajatolláha* - nábožensko - politického vodcu. Táto „muslimská schizma“ trvá do súčasnosti a je často príčinou roztržiek, ktoré si vyžiadali v minulosti, ale aj v súčasnosti mnoho ľudských životov (aktuálna politická situácia v Iraku apod.). Okrem šiiťizmu vzniklo niekoľko ďalších smerov synkretického charakteru - *drúzi*, *cháridžovia* (odštiepení), *súfisti* a pod. V roku 661 sa dostala vláda do rúk umajjovskej dynastie a hlavným mestom ríše sa stal Damašek. Na začiatku 8. storočia dosiahol impérium arabských chalífov najväčšiu teritoriálnu rozlohu. Od priameho kontaktu s Čínou na východe až po výboje v severnej Afrike a od roku 711 aj v Európe na Iberskom polostrove. V umajjovskom období nadväzujú Arabi intenzívne kontakty s okolitými národmi a sú zároveň aj ovplyvňovaní obyvateľmi dobytých území, ktoré boli miestom zrodu najstarších civilizácií sveta. V tejto epoche dochádza k vytvoreniu pomerne jednotnej islámskej kultúry. Jej významným zjednocujúcim faktorom bola arabčina ako úradný jazyk ríše. V roku 750 sa dostala k moci abbásovská dynastia, ktorá vládla až do roku 1258, keď dobyli Mongoli jedno z centier ríše, Bagdad (druhým bola Samara). Toto obdobie znamenalo pre islámsku vedu (vrátane geografie) a kultúru najväčší rozkvet. Islámsky kultúrny priestor sa stal nositeľom najväčšieho civilizačného pokroku danej historickej epochy. Islámska ríša nadobudla svojou teritoriálnou expanziou kozmopolitný charakter - siahala od Stredomoria až po severnú Indiu a kontaktné regióny s Čínou. Dobytie Bagdadu Mongolmi v roku 1258 znamenalo zánik chalífátu a rozdrobenie islámskeho impéria, ale šírenie islámu sa nezastavilo, práve naopak. V 15. a 16. storočí bola väčšina arabského územia pričlenená k Osmanskej ríši. Jej expanzia pokračovala cez Balkán až do strednej Európy a osmanský vplyv trval v juhovýchodnej Európe až do konca 19. storočia. 15. storočie bolo v znamení španielskej reconquisty (1492 dobytie Granady) a vytlačenia islámu z juhozápadnej Európy. Islám sa výraznejšie uplatnil v severnej Indii, najmä počas trvania ríše Veľkých Mogulov v rokoch 1526-1658.

Druhú vlnu šírenia islámu zabezpečovali islámski obchodníci a misionári, prostredníctvom ktorých sa islám rozšíril v 12. - 13. storočí do juhovýchodnej Ázie-Malajzie, Bruneja, Indonézie a južných Filipín. Ďalšou významnou oblasťou, kde sa úspešne šírila islám bola subsaharská Afrika. Šírenie islámu sa tu datuje do obdobia druhej polovice 18. storočia a to prostredníctvom arabských obchodníkov. 20. storočie znamenalo prenesenie islámu do západnej Európy i Ameriky skrz misionársku činnosť, ale najmä migráciou obyvateľstva (Denny 1999).

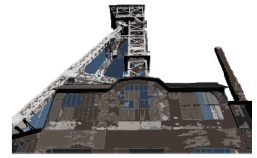
Islám ako religiózny systém je založený na sebadisciplíne a poskytuje kompletný spôsob jednanja so sebou samým i s ostatným tvorstvom. Je postavený na predstave jediného Boha, ktorý je zdrojom všetkých atribútov, skutkov a všetkého tvorstva a je najspravodlivejší (Haeri 1997).

Zásadný význam má samotná viera, vernosť Alláhovi a plnenie piatich základných povinností (*filarov*) - vyznanie viery (*šaháda*), modlitba (*salát*), almužna (*zakát*), pôst (*saum*) a veľká púť (*hadž*).

Päť filarov tvorí základnú kostru kultovej praxe muslimov. Okrem nich existuje v individuálnej aj všeobecnej rovine veľké množstvo ďalších úkonov, charakterizujúcich islámsky spôsob života. Jednou z najvýznamnejších foriem služieb Bohu je *džihád*. Je to povinnosť muslima usilovať sa o individuálne duchovné zdokonalenie a posilnenie vplyvu muslimskej obce veriacich. Rozlišuje sa „veľký džihád“ - spirituálny a „malý džihád“ - telesný, čiže svätá vojna. Džihád je druh zápasu, boja alebo vojnového stavu, zameraný na šírenie alebo obranu islámu. Pôvodne sa týkal šírenia islámu silou, potierania modloslužobníkov, výsmechu a farizejstva neveriacich. Moderná islámska terminológia používa výraz džihád v spojení s oslobodzovacími bojmi na územiach, kde žijú muslimovia. Ako „svätú vojnu“ môže vyhlásiť džihád iba náboženská autorita a preto výzvy na džihád z úst politických svetských vodcov je možné chápať ako totálnu demagógiu (Pavlincová a kol. 1994).

Dôležitým pre islámsky svet bolo aj vytvorenie právneho systému, ktorý ovplyvňoval a ovplyvňuje celkový život v islámskej spoločnosti. Najdôležitejšími prameňmi islámskej právnej vedy sú Korán, sunna - tradícia, Prorokova prax a jeho výroky (*hadisy*).

Islám nebol v histórii a nie je ani v súčasnosti iba náboženstvom, ale stal sa aj výnimočným súborom morálnych, spoločenských a ďalších noriem. Nárokuje si na riadenie detailov každodenného života. Duchovný vodca iránskej revolúcie ajatolláh Chomejní tvrdil, že Korán na 99 % zahŕňa pravidlá života človeka na tejto

zemi, ba aj pred narodením a po smrti a len 1 % určuje abstraktnejšie chápaný vzťah k Bohu (Rác 1982).

Aktuálne politicko - spoločenské situácie v jednotlivých štátoch blízkovýchodného regiónu sú rôzne, závislé predovšetkým od politického usporiadania a od ekonomickej sily a vyspelosti danej krajiny, vo všetkých však ovplyvňuje politiku aj islám, niekde vo väčšej, niekde v menšej miere. Diametrálne odlišná je napr. situácia v Turecku, Sýrii, Jordánsku alebo v Spojených arabských emirátoch a Kuvajte na jednej strane a v Saudskej Arábii, Iráne alebo Afganistane (mimo územia) na strane druhej. Islámske štáty Blízkeho východu si uvedomujú aj svoju významnú geostrategickú polohu a fakt, že ešte stále majú dve tretiny ropných zásob sveta. Od polovice 20. storočia došlo v blízkovýchodnom regióne, ktorý svetoví politickí, vojenská a ekonomickí lídri označujú za neuralgický bod svetovej politiky, k niekoľkým vojnám, revolúciám, štátnym prevratom a palácovým vzburám. Muslimské štáty sú zaťahované do vzájomných, zväčša vykonštruovaných sporov, ktoré nemajú racionálny základ, často ústiach v politických, ale aj vojenských konfrontáciách. Súčasní muslimovia nevytvárajú jeden celok, ale sú rozdelení v širšom kontexte etnicky, sektársky a jazykovo. Z geopolitického hľadiska sú rozdelení umelými hranicami pod vládou panovníkov, ktorí sú väčšinou spojení so západnými finančnými lobistickými kruhmi a nadnárodnými obchodnými korporáciami, sledujúcimi predovšetkým svoje egoistické záujmy v regióne. Tento jadrový islámsky región je a pravdepodobne aj naďalej bude v strede záujmu svetovej politiky z mnohých hľadísk ovplyvňujúcich globálny bezpečnostný a ekonomický systém, či už sú názory, najmä západnej diplomacie na vývoj v tomto regióne viac či menej vyhrotené alebo zmierlivé, odsudzujúce autoritatívne režimy porušujúce ľudské práva apod.

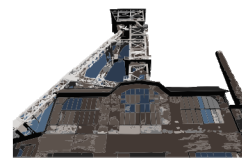
Mnoho muslimov cíti nostalgiu za minulosťou, sú sklamaní prítomnosťou a zúfalí v dôsledku chudoby, vykorisťovania a ostatných neľudských a neislámskych podmienok. Mladšie muslimské generácie žijúce v Amerike a v západnej Európe už nevidia jediné východisko v alternatívnom „západnom kapitalistickom zázraku“ založenom na prepychu a materiálnom bohatstve, ale hľadajú skôr duchovné hodnoty nadväzujúce na staré, niekoľko storočné tradície. Prítomnosť prebieha v znamení renesancie islámu a oživovania islámskych tradícií. V niektorých islámských krajinách vedú súčasne zložitejšie životné podmienky mnohých, v značnej miere aj mladých ľudí k hľadaniu východísk v Koráne. To sa snažia využiť niektoré fundamentálne islámistické zoskupenia na posilnenie svojich pozícií v jednotlivých štátoch s rôznymi formami vlády, ako aj na presadzovanie svojských chimérických predstáv v panregionálnom resp. globálnom meradle. Na druhej strane je v isláme mnoho

umiernených prúdov založených na vzájomnom porozumení a spolupráci.

Islám je jedným z najsilnejších a najvýznamnejších faktorov svetového globálneho vývoja, s ktorým sa musí počítať do budúcnosti, ale nie na báze konfrontácie, podľa niektorých futuroológov končiacej svetovým vojenským stretom viacerých civilizácií, ale toleranciou a rešpektovaním jeho špecifik samozrejme v spätnej väzbe na iné kultúrne a civilizačné prostredia.

3. Vzťahy medzi islámskou a kresťanskou civilizáciou

Práce vyššie spomínaných amerických autorov Huntingtona a Fukuyamu prispeli na konci 20. storočia k úvahám o charaktere 21. storočia (muslimské, kresťanské alebo americké?). Rok 2001 bol vyhlásený v OSN na základe západných a muslimských podnetov (Muhammad Chatámi) za rok dialógu medzi civilizáciami. Práve v tomto roku 11. septembra zaútočili na americké ciele v New Yorku (WTC) a Washingtone (Pentagon) teroristi, čo vyvolalo opätovné oživenie myšlienok „stretu civilizácií“ s apokalyptickými rozmermi. Práve tento vražedný akt skupiny ľudí pochádzajúcich z islámskej komunity sa stal živnou pôdou pre mnohé prejavy islámofóbie a xenofóbie v západných krajinách. V mnohých médiách ale aj z úst politikov boli pertraktované názory o paušálnom islámskom terorizme a fundamentalizme v globálnom rozmere. Skutočnosťou zostáva to, že táto forma boja sa rozvinula v krajinách, kde sa neriešili reálne problémy spoločnosti, alebo kde nebol daný opozícii priestor k riadnemu politickému súpereniu v štýle západnej demokracie. Islámistické skupiny v Alžírsku a Egypte podobne ako aj Usáma bin Ládín v Saudskej Arábii sa snažili primárne zasadiť úder domácej vláde, až sekundárne USA. Začala sa zdôrazňovať myšlienka globálneho protiteroristického ťaženia s mesianistickou úlohou USA. Faktom však zostáva aj to, že drvivá väčšina oficiálnych štátnych predstaviteľov muslimských krajín jednoznačne podporuje boj proti terorizmu a to aj napriek tomu, že na jeho čele stoja práve USA. Západné krajiny kritizujú islámsky svet za nezaujem o demokraciu, nerešpektovanie ľudských práv, miešanie politiky a náboženstva, odmietavý postoj k sekularizácii spoločnosti a celkovú nevraživosť voči Západu. Skutočnosť je omnoho zložitejšia a v každej muslimskej krajine špecifická, spojená s historickým vývinom. Pri svojej kritike Západu poukazujú naopak islámske hnutia na rozširovanie alkoholizmu, drog, prostitúciu, pornografiu, AIDS, sexuálnu permissivitu, rozpad rodiny s jej tradičnými väzbami, stratu úcty k starším, konzumnú kultúru a devalváciu intelektuálnych hodnôt v individualistickej honbe za ziskom. Islámske zoskupenia sa snažia obhajovať domácu kultúrnu autenticitu so svojimi etickými normami proti globalizačnému západnému vplyvu, predstavovanému predovšetkým americkou konzumnou kultúrou a životným štýlom. Pri kvalitnej a nezaújatej analýze

stavu muslimskej spoločnosti, ktorá vníma jej súčasnú realitu, historické, kultúrne ako aj ekonomické špecifiká vývoja sa v jednotlivých otázkach dosiahol pokrok (demokratizácia, ľudské práva, sekularizácia a pod.). Moderný muslimský svet so svojim myšlienkovým potenciálom je zložitý organizmus, ku ktorému treba pristupovať otvorene rešpektujúc jeho podstatu a základné atribúty. Islám nie je monolit disponujúci vojenskou silou, ktorá by ohrozila Západ a nič také ani nezamýšľa (Esposito 1992). Hrozbou sú len individuálne akcie jednotlivcov alebo malých polovojenských skupín, ktoré je potrebné už v začiatku paralyzovať.

V súčasnom napätom a neuralgickom svete plnom násilia a intolerancie si musíme uvedomiť skutočnosť, že historické vzťahy medzi muslimskou a kresťanskou civilizáciou, reprezentovanou predovšetkým Európou neboli iba trvalou vojnovou konfrontáciou (križiacke výboje, osmanská okupácia Európy a pod.), ale tieto vzťahy sa vyznačovali aj obojstranným čulým obchodom a vzájomným obohacovaním sa filozofickými, vedeckými a kultúrnymi podnetmi. V takomto zmysle jednoznačne konštatovalo aj Odporúčanie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy v roku 1991, že islám, s výnimkou jeho fundamentalistického variantu, patrí k Európe a mali by sme za navzájom lepšie spoznávať (Kropáček 2002). Ak na jednej strane chceme, aby nás muslimovia prijali za svojich partnerov, mali by sme to isté spraviť aj my a nie snažiť sa ich pokoriť a vynechať zo spoločného pluralitného sveta. V histórii spoločných vzťahov medzi obidvomi oblasťami je potrebné nadviazať na pozitívne epochy a nie sa vracieť k obdobiam komplikovaných väzieb. Obe monoteistické reliégie, staršie kresťanstvo aj mladší islám, majú mnohé spoločné črty, čo je logickým vyústením spoločného základu. Kresťanstvo svojou vlastnou univerzalistickou povahou vníma svet ako jeden pluralitný celok. Tvorca projektu svetového étosu, teológ Hans Küng zdôrazňuje, že mier vo svete predpokladá mier medzi náboženstvami. Vrávi o potrebe globálnej zhody v základných etických hodnotách v spoločnom globálnom priestore, kde sa už dávno realizuje svetová politika a ekonomika (Küng 1992, 1999). Základom medzináboženskej zhody je postulát, ku ktorému sa hlásia kresťania: „Chovaj sa k druhému tak, ako chceš, aby sa on choval k tebe.“ Islámskym variantom je hadís, ktorý vraví: „ Nikto z vás nie je veriaci, pokiaľ svojmu bratovi nepraje to isté, čo samému sebe“ (Kropáček 2002). Od polovice 20. storočia vedú kresťanské cirkvi s muslimami dialóg na všetkých úrovniach spoločenského a kultúrneho života. Prebieha intenzívna komunikácia v jednotlivých európskych muslimských komunitách, ktoré majú svoje špecifické problémy - Kurdi a Turci v Nemecku, Pakistanci vo V. Británii, obyvatelia Maghribu vo Francúzsku, Indonézania v Holandsku. Diskutuje sa aj o otázkach, týkajúcich sa eutanázie, bioetiky, rodinného života apod. Dôležitým bodom dialógu je plnohodnotné začlenenie sa do spoločnosti.

4. Novodobý príklad spolupráce

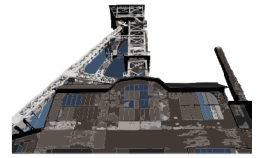
V tretej kapitole hlavného dokumentu euro - stredomorského partnerstva Barcelonskej deklarácie z roku 1995 sa hovorí o potrebe rozvoja dialógu kultúr a civilizácií v rámci stredomorských spoločností. Zo začiatku boli kultúrne dimenzie v rámci Barcelonského procesu trochu na okraji záujmu, aj keď muslimské krajiny presadzovali kultúrny dialóg už od roku 1997 (Chatámí, OIK, LAS). Na euro - stredomorskom summite vo Valencii v roku 2002 bol prijatý dokument pod názvom Akčný plán, ktorý zahŕňal mandát na vytvorenie nadácie pre dialóg kultúr a civilizácií. Na základe záverov následných ministerských konferencií bolo rozhodnuté, aby sa vedúca inštitúcia pre vzájomný dialóg kultúr a civilizácií menovala Euro - stredomorská nadácia Anny Lindhovej pre dialóg kultúr (Anna Lindh Euro - Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures, Mu'assasa Ana Línth al-urúmutawassatíja li al- hivár bajna ath- thaqáfát), na uctenie pamiatky zavraždenej švédskej premiérky, ktorá sa snažila o vytvorenie podobnej inštitúcie. Sídlo nadácie a jej sekretariátu sa stala Alexandrijská knižnica v spolupráci so Švédskym inštitútom v Alexandrii. Nadácia začala svoju činnosť 17.-19.04.2005. Podporuje dialóg medzi kultúrami a prispieva k zviditeľňovaniu Barcelonského procesu prostredníctvom výmeny medzi intelektuálnou, kultúrnou a občianskou spoločnosťou (Bureš 2005). Činnosť nadácie zahŕňa kultúrnu spoluprácu, vzdelávanie, komunikáciu a vedu. Pôsobí aj v oblasti ľudských práv, trvalo udržateľného rozvoja apod. Pri svojej činnosti využíva v značnej miere aj multimediálnu techniku s aktívnym zapojením mládeže a žurnalistov. Nadácia vykonáva svoju činnosť v úzkej súčinnosti so súčasnými existujúcimi programami, ako aj s budúciimi aktivitami euro - stredomorského partnerstva na poli kultúrneho dedičstva, audio - vizuálnych informačných technológií a odborného výcviku, ktoré sú už zabezpečené niektorými euro - stredomorskými regionálnymi programami. Euro- stredomorská nadácia Anny Lindhovej pre dialóg medzi kultúrami je prvou inštitúciou, ktorú založilo a spolufinancuje všetkých 35 (v súčasnosti už 37) krajín euro- stredomorského partnerstva - 27 štátov EÚ a 10 partnerských krajín (Alžírsko, Maroko, Tunisko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Sýria, Libanon, Turecko, Palestínska samospráva).

5. Záver

Blízky východ patrí k hlavným svetovým kultúrnym a civilizačným centrom. Na tomto území vznikli a rozvíjali sa všetky monoteistické reliéozne systémy sveta - judaizmus, kresťanstvo a islám. Stret novovytvorenej islámskej civilizácie so staršou kresťanskou priniesol obohatenie a prosperitu obojstranným. V arabskom svete sa rozvíjala špecifická architektúra, veda a umenie. Najmä vďaka Arabom, ktorí zachránili časť klasickej gréckej literatúry (Aristotela a ďalších) a oboznámili

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

s ňou prostredníctvom španielskych Židov prebúdajúci sa latinský Západ, môžeme tieto klasické diela študovať aj v súčasnosti. Ich prostredníctvom sa dostali do Európy z Indie pochádzajúce „arabské číslice“. Základy moderných prírodných vied sú do značnej miery z obsahovej a terminologickej stránky (napr. Al – Chemie) tiež originálnym prínosom Arabov, najmä v medicíne a astronómii. Do európskych jazykov začali postupne prenikať prvé arabské pojmy – algebra, cifra, alkohol, atlas, bazár, flotila a pod. Vzťahy medzi kresťanstvom a islámom sa počas historického vývoja vyznačovali nielen obdobiami pokoja a stability, ale aj vojen a nenávisť. Práve konflikty medzi oboma stranami počas križiackych vojen, ako aj obdobie osmanskej expanzie do regiónu poznamenali spoločné vzťahy na dlhú dobu. Je na nás a na ďalších generáciách, aby sa vzťahy medzi oboma civilizačnými smermi uberali v duchu vzájomného dialógu a spolupráce.

Použitá zdroje:

- BAAR, V. (2002): *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?* Ostravská univerzita. Nakladatelství Tilia, Ostrava, s. 415
- BUREŠ, J. (2005): *Dialog kultur a civilizací v režii nově vzniklé Nadace Anny Lindhové.* In: *Bulletin Společnosti přátel Afriky a Společnosti česko-arabské*, 2-3, Praha, s. 8-11
- DENNY, F.M. (1999): *Islám a muslimská obec.* Prostor, Praha, s. 194
- ESPOSITO, J.L. (1992): *The Islamic Threat. Myth or Reality?* New York, Oxford UP
- FUKUYAMA, F. (2002): *Konec dějin a poslední člověk.* Rybka Publishers, Praha, s. 379
- HAERI, Š.F. (1997): *Základy islámu. Tradice, historie, vývoj, současnost.* Votobia, Olomouc, s. 235
- HUNTINGTON, S.P. (2001): *Sřet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu.* Rybka Publishers, Praha, s.447
- KROPÁČEK, L. (1996): *Islámský fundamentalismus.* Vyšehrad, Praha, s. 263
- KROPÁČEK, L. (2002): *Islám a Západ. Historická paměť a současná krize.* Vyšehrad, Praha, s. 197
- KÜNG, H.(1992): *Světový étos, projekt.* Archa, Zlín
- KÜNG, H.(1999): *Světový étos pro politiku a hospodářství.* Vyšehrad, Praha
- MÜLLER, Z. (1997): *Islám- historie a současnost.* NS Svoboda, Praha, s. 190
- PAVLINCOVÁ, H. a kol. (1994): *Slovník-judaismus, křesťanství, islám.* Mladá fronta, Praha, s. 469
- RÁCZ, J. (1982): *Blízky východ.* Obzor, Bratislava, s. 657

Adresa autora:

Mgr.Anton Fogaš
Ústav geografie
Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach
Jesenná 5
040 01 Košice
anton.fogas@post.sk